наративів: “Кожного четверга разом ідуть з міста” (92) або “Не ліки рятували Марину від смерті щозими. Єдиними ліками для неї була весна” (97). Якщо говорити про дискурс оповідання “Плями на сонці”, то, користуючись класифікацією Ж. Женетта, можемо констатувати домінування в тексті кінцевого прямого типу. В дискурсі оповідання наявні діалектизми, які притаманні творчості Романа Іваничука: “Шарпнула з креденця шухляду, висипала на стіл усе, що там було: свої паперові папільотки…” (96).

В іншому творі “Новорічний келих за щастя” діє гетеродієгетичний наратор, оскільки оповідач не виконує функції персонажа в ситуаціях та подіях, про які він розповідає. Тарас є інтрадієгетичним персонажем в рамковому наративі, який він не оповідає. Наратор, який розповідає історію Тараса є екстрадієгетичним, бо не є частиною цього дієгезису. Отже, в оповіданні діє гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації: оповідач другого ступеня, котрий розповідає історії, де він відсутній.

У творі домінує внутрішня фокалізація, у тексті маємо думки переживання головного персонажа. Про існування Олі читач дізнається із розповіді наратора про лист, а Нелі – із розповіді наратора та сну, який наснився головному герою оповідання. Оскільки у творі спостерігаємо перенесення подій у часі, які відбувалися в особистому житті Тараса, то є достатньо підстав говорити про наявність анахронії: аналепсису, яка виконує ще й естетичну функцію. Лист від Олі викликає в душі Тараса стан тривоги, невизначеності, роздвоєності – завдяки цьому розповідь оживає, набирає більшої емоційності та експресивності. Кілька рядків листа змінюють манеру розповіді, надають їй динамічності. Сніг за вікном студентського гуртожитка та у сні-уяві головного персонажа означує зміну психологічного стану героя, а не тільки асоціюється зі спогадом. За допомогою внутрішнього конфлікту, який відбувається у душі Тараса, поглиблюється драматизм. В оповіданні “Новорічний келих за щастя” зовсім несподіваною є розв’язка, з допомогою якої набуває більшої виразності характер Тараса.

Загалом усно-оповідна форма викладу характерна для творчості Романа Іваничука. Як і органічним є те, що багато оповідань написано про життя селян. Цей вибір можна мотивувати походженням письменника, добре обізнаним з гуцульським діалектом та місцевими звичаями. Крім того, не випадковим є вибір саме такого типу наратора, оскільки читач має змогу самостійно сприймати та інтерпретувати інформацію. В оповіданнях наявна велика кількість фразеологізмів, діалектизмів, вигуків, які є ознаками гетеродієгетичного наратора. Персонажі малої прози Романа Іваничука розмовляють діалектом не тільки для передачі місцевого гуцульського колориту, а й виконують важливу функцію характеротворення, а також надають діалогам більшої реалістичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Женетт Ж. Фигуры: В 2 т. / Жерар Женетт. – М. : Изд-во Сабашниковых, 1998. – 944 с.
2. Іваничук Р. Не рубайте ясенів : Оповідання / Роман Іваничук. – К. : Молодь, 1961. – 126 с.
3. Легкий М. Форми художнього викладу в малій прозі І. Франка. / Легкий Микола. – Львів: Львівське відділення Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1999. – 156 с.
4. Booth W. Types of Narration/ W. Booth. // Narratology: An Introduction / Ed. and Introduced by Susana Onega and Iose Angel Garsia Landa. – London- New York, 1996. – P. 146-154.

УДК 821.161.2:82-311.

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНА ЛІТЕРАТУРА ЯК СУКУПНІСТЬ ЖАНРОВИХ ФОРМ ТА ХУДОЖНІХ МЕТОДІВ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ПРО П.КАЛНИШЕВСЬКОГО)

Ласкава Ю. В., здобувач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена з’ясуванню особливостей історико-біографічної літератури на прикладі творів про останнього кошового Запорізької Січі Петра Калнишевського. Особливу увагу приділено виокремленню цілої низки жанрових форм, що використовуються по відношенню до інтерпретації такої фігури національної історії, як П. Калнишевський, та дають можливість до переосмислення стереотипів навколо неї.

Ключові слова: інтерпретація, образ, роман, домисел, міф, метод, мотив, жанр.

Ласкавая Ю.В. ИСТОРИКО-БИОГРАФИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА КАК СОВОКУПНОСТЬ ЖАНРОВЫХ ФОРМ И ХУДОЖЕСТВЕННЫХ МЕТОДОВ (НА ПРИМЕРЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ О П. КАЛНЫШЕВСКОМ) / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена выявлению особенностей историко-биографической литературы на примере произведений о последнем кошевом Запорожской Сечи Петре Калнышевском. Особое внимание уделено выявлению целого ряда жанрових форм, которые используются в отношении к интерпретации такой фигуры национальной истории, как П. Калнышевский, и дает возможность переосмысления стереотипов вокруг нее.

Ключевые слова: интерпретация, образ, роман, домысел, миф, метод, мотив, жанр.

Laskawa U.V. HISTORICAL BIOGRAPHICAL LITERTURE AS A COMBINATION OF GENRE FORMS AND LITERARY MEFHODS (ON EXAMPLES OF P.KALNISHEVSKIY'S NORKS) / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article is devoted to the detection of the peculiarities of the historical and biographical literature illustrated by works about the last ataman of Zaporizka Sich Petro Kalnishevsky. The author analyses a whole number of genre forms using for interpretation of Petro Kalnyshevsky's national personality that gives possibility to review stereotypes connected with the ataman.

Key words: interpretation, image, novel, conjecture, myth, method, motive, genre.

Історичне минуле народу – це надзвичайно цікавий і місткий об'єкт інтересу нащадків, що шукають у ньому як відтворення колишніх форм буття, так і відповіді на найбільш актуальні питання сьогодення: "Історичне минуле – своєрідне дзеркало, в яке вдивляється кожне наступне покоління, аби усвідомити власну генетичну природу й можливості та перспективи суспільного розвитку" [1, 4]. Особливо нагальним вивчення минувшини стає в ключові моменти розвитку соціуму, коли він починає відчувати потребу не тільки в актуалізації вже відомих історичних фактів, у тому числі й відображених засобами історичної літератури, а й у прагненні до переосмислення певних фактів. У такі моменти майже невідворотно "відбувається перегляд і переосмислення багатьох історичних подій і діяльності цілого ряду постатей вітчизняної історії" [2, 3]. Тобто історична література – це царина формування й осмислення поглядів на якісь конкретні події минулого, у яких діяли історичні особи певного спрямування.

Як показує художня практика, існують дві основні тенденції для відображення історичного процесу. Одну започаткував фундатор цього жанру В. Скотт, який ґрунтує свої романи на підході, "де в основі сюжету – вигаданий герой, історично конкретні особи висунуті на другий план чи зовсім відсутні" [3, 5]. Основу зображення тут складають особисті стосунки вигаданих персонажів, які діють на тлі історично масштабних подій. "Такий підхід дає можливість ширше змалювати тло, "підсвітити" події людським поглядом, створити цікаві сюжетні колізії, пригодницькі ситуації"[3, 5]. Друга тенденція відзначається хронікально-документальним характером зображення історичних подій, "домислу і вимислу відводиться другорядна роль" [3, 5]. М. Ільницький під цим кутом зору вказує, що "одна з цих ліній, репрезентована вальтерскоттівським типом роману чи повісті... Друга лінія кладе в основу історичну достовірність зображення подій та фактів, художньому домислу відводиться другорядна роль" [4, 281]. "Вальтерскоттівська" манера висування на передній план вимишлених героїв з перебуванням реальних історичних осіб, таких, як П. Калнишевський, властива, наприклад, повісті А. Кащенка "З Дніпра на Дунай" та – в меншій мірі – роману Г. Колісника "Полин чорний, мак гіркий" . Біографічна ж книга Д. Кулиняка тут – якраз суворо документальний жанр, але з елементами авторських домислів, що покликані заповнити певні лакуни в історичних відомостях чи перетлумачити вже сформовані міркування.

Але в будь-якому разі історична література не повинна вже аж надто жорстко базуватися на фактах, вона скоріше засновується на тих чи інших засобах інтерпретації реальних подій, якими користується автор. Це й зумовлює закономірність, що її відзначив М. Сиротюк: "Історія в романі виступає не у своєму, так би мовити, науковому вираженні, не у формі фактів, хронологічних дат і цифрових даних, а в сюжетному самовиявленні" [5, 16]. На цю ж специфічну рису аналізованої нами жанрової форми вказує і А. Гулига: "Історичний роман може передати атмосферу епохи, але не його завдання – відтворити "повноту деталей". Це завдання історико-побутописательського роману... Він збагачує історичну свідомість, апелюючи перш за все до емоціонального її компоненту" [6, 291]. Подібну ж тезу відстоює і Н. Горбач: "Якщо перед історичною наукою постала необхідність нової інтерпретації історичних подій і постатей, то твори на історичну тему мають своє специфічне завдання – формувати національну свідомість, примножувати і розкривати історичний духовний досвід людства, передавати моральні уроки майбутнім поколінням" [7, 9].

Виникають підстави говорити і про такі категорії, як вимисел і домисел. "Відхилення автора від фактів реальної дійсності (замовчування їх, перестановка їх місцями, порушення хронологічної послідовності другорядних фактів і таке ін.), посилення або послаблення окремих рис у характері реального історичного персонажа, творчий підхід до історичних документів – все це слід називати художнім домислом. Введення ж окремих епізодів, подій або персонажів, що не існували в історії, представляє собою вимисел" [8, 113]. Вимисел і домисел дозволяють не просто сліпо копіювати історичні факти, до

того ж часто-густо розрізнені, неповні, а й тим чи іншим чином інтерпретувати їх, додавати важливі обертони зображення, надавати ті чи інші риси актуалізації змісту.

Історична література, інакше кажучи, – це універсальна жанрова форма, у якій документальність взаємодіє з художнім вимислом, з емоційно вмотивованою інтерпретацією фактів. Ця двоїстість історичного роману наголошується, наприклад, А. Пауткіним: "Із документальною природою жанру пов'язана вимога, щоб в основі розповіді лежали дійсні історичні події й факти, обов'язково значні, закріплені в пам'яті покоління, а серед героїв його знаходилися справжні герої історії" [9, 4].

Отже, історична література – не застигла раз і назавжди жанрова форма, а вірніше – сукупність форм. З одного боку, цей жанр має сталі ознаки, серед яких В. Ніколаєнко виділяє "зображення минувшини, наявність часової дистанції, документальність основи, історичну достовірність подій і осіб, ставлення письменника до них, повчальну мету для сучасників" [10, 5], з іншого – у функціонуванні такого типового для сучасного літературного процесу жанру, як історичний роман, спостерігаються тенденції до появи синтетичних жанрових форм, у яких найбільш характерними є елементи міфологізму, філософсько-концептуального поглиблення змісту, химерності форми, інтертекстуальності тощо. Останні риси можна назвати властивими історичній прозі нахилам авторів суб'єктивізувати історію: "Коли письменник, звертаючись до героїв і подій минулого, відкликається на хвилюючі його проблеми сучасності і чітко виражає свою принципову авторську позицію, – саме тоді в цьому виявляється невідворотне в художній творчості суб'єктивне начало" [11, 60].

У цьому сенсі дуже показовим є, наприклад, роман Р. Іваничука "Журавлиний крик", що був заборонений владою в 1968 р. і який з'явився друком 1988 р., несе дуже важливу для самого автора місію: показати, що дух незнищенний, зброя не може перемогти мисль. Н. Бічуя підкреслює, що герой роману "Любимський – се, може, навіть не літературний персонаж. Се такий чоловік живий, котрий для Іваничука став опорою, підтримкою, надією" [12, 127]. Любимський, на думку критика, є живим запереченням блюзнірської тези про те, що "в Україні нема меча – так не може бути і мислі. Любимський самою своєю сутністю заперечує яничарство і зраду" [12, 127].

Історична проза великою мірою має як мотиви звернення до неї, перш за все, не підстави фактографічного буквалізму, а значно більш актуальні стимули. Р. Іванченко під цим кутом зору констатує: "На мій погляд, авторитет історичного роману знижує передусім відсутність значущої суспільної проблеми, до якої автор мусить привернути серце і думку читача. По-друге, – фальшивість засобів, якими оперує автор, підробка під історію, у той час, як треба показати й розкрити її психологію. І, по-третє, значимість позиції автора. Письмо тоді переконливе, коли воно виходить із знеболеного серця, коли авторові самому не байдужа та проблема, про яку він хоче говорити" [13, 112]. Інакше кажучи, історична проза має екстраполюватись на сучасний стан соціуму, містити чітко виражену концепцію, передавати не букву, а дух епохи. Тоді він має як громадський резонанс, так і істотним чином переростає достатньо вузькі межі свого жанру.

Особливо інтенсивними є жанрові трансформації історичного роману. Роман взагалі – це дуже специфічний жанр, що саме як жанр цілісним визнаватися не може, тому що йому властива видозмінність форми як першооснова його функціонування. Тобто він по самій своїй природі синкретичний, вбирає в себе ознаки інших жанрів. М. Бахтін вказує, що сучасний роман уже у своєму першому прояві – в "Дон-Кіхоті" М. Сервантеса – пародійний до тих форм, які наслідує: "Роман пародіює інші жанри (саме як жанри), викриває сталість їх форм і мови, витісняє одним жанр іншим, вводить їх у свою власну конструкцію, переосмисляючи і переакцентуючи їх" [14, 449]. Витоки роману як жанру знаходимо в міфології, де Є. Мелетинський бачить троїстість проявів головного героя. Він виступає як синтетичний персонаж "першопредок – культурний герой – блазень: "Цей комплексний персонаж виступає як творець (у міфах), і як архаїчний богатир (в протогероїчних переказах), і як комічний хитрун – трикстер (у тваринних казках й анекдотах), тобто він є середхрестям жанрового синкретизму" [15, 20].

Міф же як першооснова прозових жанрів та роману відзначається рядом цікавих особливостей . Як підкреслює Я. Голосовкер у монографії "Логіка міфу", "уявний світ міфу володіє більшою життєвістю, ніж світ фізично даний, подібно до того, як герой певного роману буває для нас більш життєвим й історично конкретним, ніж якась історична особа, яка колись жила... Уява, пізнаючи теоретично, вгадувало раніше й глибше те, що тільки згодом доведе наука, тобто уявний світ "міфа" – не є тільки "вигадка", а є одночасно і пізнана таємниця об'єктивного світу, і дещо нерозгадане в ньому" [16, 13]. На цій основі виникає міфологізм, що визначається в "Літературознавчому словнику-довіднику" як "спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури. Перехід міфічного образу в поетичний пов'язаний з усвідомленням відмінності між суб'єктивністю процесу пізнання та об'єктивністю дійсності" [17, 463].

Міфологізм включає як розробку образів міфів, так і їх включення в текст як певних ремінісценцій. Уже в античному романі – першій спробі створення подібної жанрової форми бачимо активне використання метаморфоз як однієї з першооснов міфологічної образності.

“Міфотворчість, – як вказує Я. Мельник, – це трансформація дійсності через ідеалізовану картину світу і втілення її у певний гіпотетично-віртуальний вимір” [18, 33]. У заломленні цієї тези в межі побутування історичної прози бачимо, перш за все, тенденцію до творення своєрідного міфу історії, властивого ряду творів, у тому числі пов’язаних з фігурою останнього кошового Запорізької Січі П. Калнишевського.

Під цим кутом зору роман Р. Іваничука “Журавлиний крик” є як міфологічним (мотив циклічності часу), так і філософським, адже змальовує певні споконвічні ознаки буття. Твір характеризується як інтелектуальний роман. С. Андрусів, даючи огляд цієї тенденції, відзначає значущі риси саме такого роду творів: “Характерною особливістю сучасного історичного роману є зближення його з концептуальним, філософським романом, більш вільне ставлення до документа, критичне і навіть полемічне, активне переосмислення фактів у проекції на сучасність, аналітичне трактування минулого, поглиблений моральний акцент” [19, 126].

З-поміж ознак модерного роману, що їх вирізняє Є. Скороспєлова [20, 115], у “Журавлиному криці” впадає у вічі, перш за все, композиційна комплікативність. Крім уже названих вище характеристик, перед нами ще постає в романі Р. Іваничука “лірико-романтична проза, яка за рахунок пошуку нового героя, розробки нових проблем продовжує нарощувати філософський потенціал, тим самим заглиблюючись у проблеми буття” [21, 16].

Романтичне начало взагалі дуже актуальне під час розмови про основні ознаки інтерпретації образу П. Калнишевського. Романтизм як явище не є однорідним. Інакше кажучи міфологізм інтелектуальної прози кореспондується у творах, де інтерпретується фігура останнього кошового П. Калнишевського, з міфологізмом романтичного плану.

Вказуючи, що найвиразнішим показником романтизму як методу є “шукання ідеалу” [22, 21], М. Наєнко розділяє романтичний дискурс на три потоки: 1) власне романтизм; 2) романтичний стиль; 3) романтична тональність [22, 37]. Усі ці три підрівні репрезентації романтизму властиві творам з П. Калнишевським - героєм. Причому ключовим рівнем, де реалізуються романтичні мотиви трактування постаті останнього кошового, є виразне акцентування ірраціональних рис буття як вияву двоїстості.

У цьому сенсі образ П. Калнишевського є дуже показовим: він вдається тим авторам, що чужі надмірним узагальненням, зображенню “забронзовілого” героя-борця, натомість його образ найбільш повнокровний, коли констатуються складні поведінкові риси цієї історичної особи. Як безпосередньо запозичений мотив романтичного світогляду можемо розглядати неодноразово реалізований у лірици і прозі, присвячених П. Калнишевському, де зображується ув’язнення героя на Соловках: двоїстість світу дійсного й ностальгія за втраченим тут виражені практично в усіх джерелах, наприклад, у Б. Лепкого, Яра Славутича, М. Лазорського та ін. Опосередкованим же запозиченням романтичного “двосвіття” є, перш за все, психологічні характеристики Р. Іваничука та Г. Колісника, що базують своє зображення П. Калнишевського, насамперед, на акцентуванні ірраціональних рис екзистенції свого героя та на амбівалентності його особистості, що постійно коливається у своїх реакціях на виклики епохи.

Романтизм як метод відштовхується, перш за все, від класицистичної традиції з її одномірним героєм, з чітко раціоналістичними канонами сприйняття світу, а вже метод, що передував романтизму.

Однак тема історичного фатуму П. Калнишевського та Січі – одна з провідних також у “Журавлиному крику” Р. Іваничука, що можна чітко прив’язати до традицій саме бароко та готики, де “життя окремої людини й цілого суспільства перетворюється на страшну безперервну гру, що не має жодного відношення до достеменного буття”.

Особиста доля П. Калнишевського та трагічний фінал останньої Січі провокують специфічну в своїх маркуваннях поетику, на рівні якої зображуваний персонаж діє в обставинах, коли розв’язка твору має характер трагічного фатуму.

Запозичені, насамперед, у творах Б. Лепкого, Яра Славутича та Р. Іванченко концепти релігійного плану “грішник”, “гріх”, “мученик”, що трактуються відповідно до постаті П. Калнишевського, максимально узагальнюють його обриси. У той же час тут бачимо також реалізацію ключових рис української ментальності, що має одним з фундаментальних рівнів свого побутування релігійні начала моральної оцінки. Подібно до “страшних повістей” М. Гоголя, у багатьох творах з П. Калнишевським у ролі персонажа переважають риси “таких соціально-психологічних і моральних категорій, як право на помсту, як насильство, провина, покарання, а також ключові для християнської етики поняття – покаяння, спокута, прощення, любов до ближнього, неспротив злу” [23, 173]. Але при цьому слід зазначити, що достеменне розуміння понять гріха й чесноти, смирення й нескореності, героїзму й марноти властиве далеко не всім авторам, які пишуть про останнього кошового: часто вони плутають першооснови цих концептів. Але сама по собі тенденція застосування релігійно-етичних конструктів

відносно фігури П. Калнишевського є дуже показовою. Значне місце в інтерпретації образу П. Калнишевського займає також такий специфічний літературно-публіцистичний жанр, як публіцистика, есе.

Розповсюдження цих жанрів не в останню чергу породжене проникненням у публіцистику письменників, які не є професійними публіцистами, а тільки обирають цей вид писання для більш прямого впливу на аудиторію, але зі збереженням певних закономірностей літературно-художньої творчості, зокрема вільної композиції, певної свободи в поводженні з аргументацією, ігрових моментів і таке ін.

Есеїстика, отже, це ще один рівень синкретичності публіцистичного твору, але з переважанням не науково-інформативного, а художньо-філософського спрямування. Виходячи з наведеної нами вище схеми, есе – це жанр з нахилом до елітарності. Натомість переважає художньо-концептуальна орієнтація, що передбачає, як мінімум, спеціально підготовленого читача з широкою мовленнєво-художньою компетенцією. Іншими словами, есеїстика – це сфера, де взаємодіють письменник та освічена аудиторія. Масова аудиторія не може бути адресатом есе за визначенням, як і масова література – це не та царина, де функціонує вказана жанрова форма.

Навіть побіжний аналіз творів, де так чи інакше діє П. Калнишевський, показує, що яскраво вираженого водорозділу між історико-біографічними, публіцистичними та історико-художніми, такими, де з'являються домисел і вимисел, творами просто не існує. Це тому, на нашу думку, що постать останнього кошового остаточним чином не сформувалася як жорстко сконструйований образний каркас: у зображенні цього персонажа домінують риси більш чи менш потужної авторської інтерпретації подій навколо П. Калнишевського, а це однаково ефективно привносить певний публіцистично-ідеологічний елемент у художні твори й, навпаки, стимулює художнє наповнення біографічної есеїстики з останнім кошовим у центрі зображення. При цьому можна відзначити, що вже сформувалося якесь трактувальне ядро щодо тлумачення цієї історичної особи, що ми його називаємо літературний канон: з одного боку, цей канон – результат певного доволі цілеспрямованого вибору характерологічних та фактографічних рис цього образу, де виділяються, наприклад, схильність до компромісу, значний управлінський хист, довготривалі страждання в казематі, а з іншого – діють тенденції до більш-менш інтенсивного ламання стереотипів у межах цього канону, причому значну роль відіграє ідеологічна тенденційність авторів.

На цій основі можемо побачити цілий реєстр жанрових форм, що використовуються по відношенню до інтерпретації такої фігури національної історії, як П. Калнишевський:

1) один із жанрових потоків складають поетичні твори з ліро-епічними (балада, поема) та ліричними формами, що потребує виділення цих творів у межах окремого підрозділу нашого дослідження;

2) ще один рівень реалізації текстів з останнім кошовим отаманом Січі – це есеїстична та документально-біографічна проза, що відрізняється як суто монографічним змістом, наприклад, у книзі В. Грибовського, або має ті чи інші елементи художнього переосмислення, як це можна відзначити в таких текстах, як твори А. Кащенка, В. Голобуцького, Д. Кулиняка, І. Крип'якевича, О. Апанович, М. Слабошпицького, Б. Сушинського; сюди ж слід включити фольклорні записи Я. Новицького про П. Калнишевського та книги Г. Фруменкова, С. Авдєєнка, І. Шаповала, де документальність превалює над художністю;

3) найбільш масований перелік текстів, де можемо бачити П. Калнишевського як головну чи другорядну дійову особу, – це художня історична проза з такими жанровими підрозділами, як історичне оповідання (М. Лазорський, Р. Іванченко), історична повість ("З Дніпра на Дунай" А. Кащенка), історичний роман концептуального плану (Р. Іваничук, Г. Колісник), історико-пригодницький роман (В. Лоташевський).

Але ця типологія, як уже відзначалося вище, не може бути вичерпною за визначенням, тому що практично в усіх названих творах відбувається трансгресія форм, тобто історичний роман має також ознаки філософського витвору, а біографічно-документальний твір перетворюється значною мірою на дискусійне есе. Досить сталими в жанровому відношенні тут є тільки твори, заздалегідь розраховані на однозначні оцінки: дитяча проза в повісті А. Кащенка чи пригодницька в романі В. Лоташевського. Усі інші твори – це реалізація тих чи інших трансформацій жанрових форм та творення синтетичних підформ, що пов'язані з локальними художніми завданнями кожного з письменників, що беруться за справу потрактування постаті П. Калнишевського.

Отже, історична література – це дуже розгалужена сукупність жанрових форм, конкретне наповнення яких залежить від таких чинників: по-перше, конкретизації історичного фактажу з певними ознаками домислу, вимислу, узагальнення, репродукування застиглого літературного канону чи певного дискутування із стереотипами цього канону, по-друге, інтерпретації існуючих історичних фактів згідно з авторськими інтенціями – ідеологічними настановами, художнім методом, у руслі якого працює автор, вибором конкретних жанрових форм і їхніми трансформаціями відповідно до сформованих для себе письменником завдань, по-третє, з тими мотивами, що стимулюють звернення до постаті П. Калнишевського, а саме у зв'язку з заповненням лакун у рецепції цього історичного персонажа та репрезентованої ним історичної епохи, відтворенням чи запереченням вже існуючих міркувань щодо

його особи й діяльності, художнім наповненням конкретних літературних образів на основі тлумачення постаті останнього кошового тощо.

Таким чином, історико-біографічна література має однією з яскравих репрезентацій низку творів з П. Калнишевським у ролі головного чи другорядного персонажа. Ці твори підкоряються як загальним чинникам функціонування історичних літературних жанрів (поєднання фактографії та інтерпретації фактів у межах авторської концепції), так і специфічним рисам продукування саме цієї історичної особи, в індивідуальності якої діє як до певної міри сформований канон, так і тенденції до переосмислення стереотипів навколо постаті останнього кошового.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ромащенко Л.І. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози: основні напрямки художнього руху: Монографія / Л. І.Ромащенко. – Черкаси: Вид-во Черкаського держ. ун-ту ім. Б.Хмельницького, 2003. – 388 с.
2. Баран Є.М. Українська історична проза другої половини XIX – початку XX ст. і Орест Левицький / Є.М. Баран. – Львів: Логос, 1998. – 144 с.
3. Проценко О. Методичний посібник до вивчення спецкурсу “Еволюція історичного роману в українській літературі 90-х років XX століття” (на допомогу студентам 4 курсу філологічного факультету) / О.А Проценко. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2003. – 74 с.
4. Ільницький М. Людина в історії: (Сучасний історичний роман) / М. Ільницький. – К.: Дніпро, 1989. – 356 с.
5. Сиротюк М. Український радянський історичний роман: Проблема історичної та художньої правди / М. Сиротюк. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 396 с.
6. Гулыга А. Уроки классики и современность / А. Гулыга. – М.: Художественная литература, 1990. – 340 с.
7. Горбач Н.В. Історична проза Юрія Мушкетика.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.01 «Українська література» / Н. Горбач. – Запоріжжя: Запор. держ. ун-т, 2002. – 20 с.
8. Александрова Л. Советский исторический роман и вопросы историзма / Л.Александрова. – К.: Изд-во Киевского университета, 1971. – 156 с.
9. Пауткин А. Советский исторический роман (В русской литературе) / А. Пауткин. – М.: Знание, 1970. – 110 с.
10. Ніколаєнко В. Історичні романи Раїси Іванченко про Давню Русь: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.філол.наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / В. Ніколаєнко. – Запоріжжя: Запор. держ. ун-т, 2002. – 20 с.
11. Хотимский Б. Герой и время (образы исторических деятелей в современной советской прозе) /Б.Хотимский . – М.: Знание, 1976. – 63 с.
12. Бічуя Н. Розімкнути коло або ж свято визнання / М. Бічуя // Дзвін. – 1995. – № 5. – С. 125-130.
13. “Тільки на ґрунті історичної правди...”: Розмова критика Миколи Ільницького з прозаїком Раїсою Іванченко // Жовтень. – 1986. – № 12. – С. 102-112.
14. Бахтин М.И. Эпос и роман (О методологии исследования романа) / М. Бахтин // Бахтин М.И. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет. - М.: Художествен. лит-ра, 1975. – С. 447-483.
15. Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Е.М.Мелетенский. – М.: Наука, 1986. – 320 с.
16. Голосовкер Я.Э. Логика мифа / Я.Э.Голосовкер. – М.: Наука, 1987. – 222 с.
17. Літературознавчий словник-довідник / Гром’як Р., Ковалів Ю., Терешко В. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
18. Мельник Я. Художня література як міф / Я.Мельник // Зарубіжна література в навч. закл. України. – 2001. – № 6.- С. 33-35.
19. Андрусів С. Вогонь нашої пам’яті: Історична проза в контексті сьогодення / С.Андрусів // Київ. – 1990. – № 1. – С. 125-127.

20. Скороспелова Е. Русская проза XX века: От А. Белого (“Петербург”) до Б. Пастернака (“Доктор Живаго”) / Е. Скороспелова. – М.: ТЕИС, 2003. – 358 с.

21. Ковальчук О. Роман філософського спрямування (Лірико-романтична проза 70-х років) / О.Ковальчук // Радянське літературознавство. – 1988. – № 3. – С. 16-25.

22. Наєнко М. Романтичний епос: Ефект українського романтизму і українська література / М.Наєнко. – Вид. 2-е, із змінами і доп. – К.: Просвіта, 2000. – 379 с.

23. Золотусский И. Страшные повести Гоголя / И.Золотусский // Литература. –1996. – № 45. – С. 8-9.

УДК 82.09 (4)

ГЕНЕЗИС ТА ТИПОЛОГІЯ ПСЕВДІВ У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ніколова О.О., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена розгляду питань специфіки, генезису та типології псевдів, особливостей їх художнього втілення в міфології, фольклорі, західноєвропейській літературі (від античності до реалізму XIX ст.), вказує на перспективи та доцільність подальшого глибокого дослідження відповідної теми.

Ключові слова: тип, псевд, двійник, архетип, міфологема.

Николова А.А. ГЕНЕЗИС И ТИПОЛОГИЯ ПСЕВДОВ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена рассмотрению вопросов специфики, генезиса и типологии псевдов, особенностей их художественного воплощения в мифологии, фольклоре, западноевропейской литературе (от античности до реализма XIX ст.), указывает на перспективы и целесообразность дальнейшего глубокого исследования соответствующей темы.

Ключевые слова: тип, псевд, двойник, архетип, мифологема.

Nikolova O.O. GENESIS AND TYPOLOGY OF PSEVDS IN LITERATURE OF WEST EUROPE: THEORETICAL ASPECT / Zaporizhzhya national university, Ukraine.

The article deals with the specific, genesis and typologies of pseuds, particularities of their transformation in mythology, folk-lore, West Europe’s literature (from antiquity before realism XIX cl.), it indicates prospects and practicability of this subject’s future deep study.

Key words: type, pseud, double, archetype, mythologema.

Поняття „типу” (від дав.гр. typos – образ, відбиток) як визначеної системної категорії (одиничного вираження загального) активно використовується в різних сферах культурної діяльності, а в міфології, фольклорі, літературі воно є одним із ключових, концептуально значущих. У широкому значенні усі образи будь-якого художнього твору мають типовий характер, у вузькому – під типом розуміють конкретного персонажа, який є „узагальненим образом людської індивідуальності” [17, с. 20].

Дослідники виділяють різні групи літературних типів.

Соціально-історичні – типи, що уособлюють риси представників певного соціального прошарку конкретної історичної епохи. Наприклад, персонажі Е.М.Ремарка є типовими представниками „втраченого покоління”.

Національні – персонажі, що втілюють типові ознаки національного характеру. Наприклад, хитра, жорстока та волелюбна циганка Кармен з однойменного твору П. Меріме або сноби-англійці В. Теккерея („Книга снобів”, „Ярмарок марнославства”) тощо.

Загальнолюдські – типи, які персоніфікують риси, притаманні всім людям, без огляду на їх національність, соціальний статус, належність певному часу. Наприклад, тип скупого (Гарпагон з комедії Ж.-Б. Мольєра „Скупий”), „маленької людини” (Грегор Замза з „Перевтілення” Ф. Кафки), „шляхетного розбійника” (Карл Моор з „Розбійників” Ф. Шіллера) тощо.

Для нас серед загальнолюдських, універсальних типів, які функціонують на всіх рівнях „тріади” „міф – фольклор – література”, особливо цікавим є „псевд” (з дав.гр. pseudos – обман, вигадка, помилка, у складних словах відповідає поняттям „несправжній”, „неправильний”). Визначення запозиченев О. Фрейденберг [19, с.290], яка розглядає цей тип переважно в ритуально-міфологічному контексті та